

Mª ROSA MARTÍN FÀBREGA

*LA RAMADERIA A L'ÈPOCA DE PERE EL CERIMONIÓS
(1373-1386) VISTA A TRAVÉS DE LES LLICÈNCIES
DE MARCA*

ABSTRACT

Study about the pasturage during the second half of the 14th century through the analysis of the registers kept in the "Archivo de la Corona de Aragon" under the name of "Marcarum".

La carta de marca és un mitjà legal que permet a una persona rescabalar-se d'un dany fet per algú, generalment pertanyent a un altre Estat i que ni aquest ni el seu Estat voldrien reparar. Consistiria en l'embargament de béns d'un membre o membres de l'Estat al qual pertany l'agressor fins a cobrir el valor d'aquest dany. La llicència de marca o el requeriment de rescabament conté la identificació del damnificat fent menció a la seva professió, domicili, status; es descriuen els esdeveniments, i s'esmenta la data o algun fet polític que permet datar l'agressió i es mencionen les mercaderies i el seu valor, una per una o generalitzant-les. Es procura identificar els agressors així com els mitjans de què es valen per fer l'assalt. Només la veracitat dels danys podia donar lloc a la concessió d'una llicència de marca. La documentació que recull aquestes llicències es troba en quatre registres de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, agrupats sota el nom de *Marcarum*.

La major part del transport de mercaderies es feia per mar. Per aquesta raó lliquem la concessió de la llicència de marca amb el comerç marítim. Però, també es produeixen agressions en les rutes terrestres o accions de guerra camuflades sota l'aparença de pillatge que són objecte de concessió d'una carta de marca. Mercaderies i béns de tot tipus, així com el bestiar, van ser objecte d'aquest saqueig.

El bestiar era part important de l'economia medieval. Es descrit en els documents com *pecudes; plurima et diversa bestiaría; ganati seu bestiari minuti et grossi; ganatum minutum; ganado menudo* o també com *cabana gregia seu bestiari minuti*; aquest últim estaria format d'*arietes, ircos et capras; mutones, oves, capras et cabrones; mutones et cabrones utriusque sexus* o *carneros, oveias, cabrones e corderos*. Vaques i bous formarien part del bestiar gros.

Els ramats transhumaven a llocs de pastura que podien estar ben lluny del lloc d'origen o anaven als mercats on eren objecte de transaccions econòmiques. Les fronteres no representaven cap obstacle. En aquests recorreguts el bestiar podia ser objecte de rapinya, que en ser feta per persones alienes a les del lloc on disposaven d'acords de pastura, impedia al propietari obtenir rescabament. Els propietaris havien de recórrer a la sol·licitud de llicència de marca.

La descripció que es fa del bestiar en les llicències de marca com ara el seu origen i destí, llocs de pastura, grandària del ramat, composició d'aquests, propietaris, valoració del bestiar, etc. no aporta res de nou als estudis ja fets sobre la ramaderia, però ens els pot confirmar partint d'una documentació que no ha sigut emprada.

En el nostre cas només podem parlar de la ramaderia situada en la zona de la frontera valencianoaragonesa i pirinenca que es on es van produir els furts.

LES LLICÈNCIES DE MARCA

La documentació fa referència al bestiar aragonès i lleidatà que transhumava cap als Pirineus, tant a la banda catalanoaragonesa com a la banda francesa. Una marca ens descriu com ramats de les comarques del Segrià i de l'Urgell anaven a l'estiu a les pastures de la Vall d'Aran. Aquesta zona fou objecte d'un robatori de bestiar el 15 de juliol de 1379. Gent d'armes pertanyents al cercle del comte de Comenges¹ i del Bastard d'Armanyac² sota el comanament del Senyor de la Barta van entrar *manu armata et mente deliberata*, als límits o fronteres de la Vall d'Aran. Entre aquesta gent d'armes van identificar a Bernat, àlies Bort de Grans, Bernat Inglés del lloc de Lamg³ i Bernat Mulater del lloc de Banhères de-Luishon, tots del comtat de Comenges. Aquests agressors es van endur bestiar menut de les mun-

1. El document es refereix a Jean, comte de Comenges, fill de Jean II d'Armanyac, que s'havia casat amb Margarida, comtessa de Comenges per herència del seu pare. Heretà el comtat d'Armanyac a la mort del seu pare.

2. El Bastard d'Armanyac es deia Guillaume Arnaud. Era un dels participants de la renovada lliga del comte d'Armanyac contra el comte de Foix que fou feta el 7 de gener del 1372 (CL. DEVIC - J. VAISSETE, *Histoire Generale de Languedoc*, 9, Toulouse, 1872-1892, pp. 829-831). Fou a més un capità de les companyies.

3. Lloc desconegut

tanyes o prats anomenats de Campsaul⁴. En el document s'esmenta que es van endur per força, violència, cometent furt i rapinya més de mil sis-cents caps de bestiar entre moltons i ovelles cap al comtat de Comenges; de fet, van ser duts a Arnau Sans, batlle de Banheres de Luishon que els va enviar al castell de Castellvell. Se sap que estaven en aquest lloc perquè els batlles i homes de la vall d'Aran van fer crida per perseguir-los, localitzant el bestiar en aquest indret. El document⁵, datat a Saragossa, el 16 de setembre de 1381, especifica posteriorment que es tracta de mil tres-cents vuitanta-sis caps de bestiar entre bocs o moltons i ovelles, valorats en 10 sous jaquesos cada un. Designa cada propietari, la seva procedència, i el nombre de caps de cada un:

Damnificats	Procedència	Núm. de Caps	Valor dels Caps
Bernat d'Anglesola	-	136	1.360 sous jaq.
Constança, esposa			
de Pere de Carcassona	Lleida	484	4.840 sous jaq.
Pere de Milla	Almenar	130	1.300 sous jaq.
Jaume de Milla	Almenar	115	1.150 sous jaq.
Ramon Marc	Almenar	40	400 sous jaq.
Francesc Llobera	Almenar	11	110 sous jaq.
Bernat Dolç	Almenar	25	250 sous jaq.
Ramon de Locas	Miralcamp	95	950 sous jaq.
Ramon, de l'abadia d'Ivars	Abadia d'Ivars ⁶	350	3.500 sous jaq.
TOTAL		1.386	13.860 sous jaq.

Només en el cas de Bernat d'Anglesola, cavaller; i Constança, esposa de Pere de Carcassona que havia estat ciutadà de Lleida, en sabem el status. Si observem el nombre de caps presos a cada propietari, crida l'atenció el fet d'existir dos propietaris amb un nombre molt baix d'animals: onze caps per en Francesc Llobera i vint-i-cinc caps per en Bernat Dolç; aquest nombre no justificaria transhumar cap al Pirineu. És possible que el nombre de caps de cada un d'aquests propietaris fos

4. ACA, C, reg. 1488, fol. 21v. El document menciona *in montaneis sive pratis vocatis de Campsaul eiusdem vallis*. No sé si es pot referir a l'altiplà anomenat de Campsaure situat a la banda francesa, per sobre de l'Ospici de França. Actualment el Tuc de Campsaure fa frontera.

5. ACA, C, reg. 1488, fol. 21v a 24v

6. Segurament es tracta d'Ivars de Noguera des d'on resultava fàcil dur el bestiar cap als Pirineus a través de les valls que hi ha tot seguint la Noguera Ribagorçana. L'altra possibilitat seria que es tracés d'Ivars d'Urgell, relativament a prop de Miralcamp.

molt superior i que aquests mil tres-cents vuitanta-sis caps fossin els esgarriats del ramat principal que, fins i tot, potser podrien haver estat en territori del comte de Comenges. Lleida, Almenar i Ivars de Noguera, poblacions d'origen dels damnificats, estan en la mateixa línia. Pujant per la Noguera Ribagorçana arribaríem a la Vall d'Aran, a la zona on va tenir lloc el furt del bestiar. Hi hauria doncs una carreçada que deuria passar per les valls d'aquest riu.

Un altre lloc on sabem que bestiar aragonès anava a passar l'estiu és la vall d'Aura, a l'altra banda del Pirineu d'Osca. Es tracta de bestiar de Bujaraloz i de Velilla de Ebro. Aquests ramats no devien deixar el territori de la Corona d'Aragó per anar a aquesta vall, sense haver pactat prèviament unes condicions on asseguressin la integritat dels ramats. Probablement els propietaris del bestiar pagarien un tant per cap per poder romandre en les pastures de la vall i el propietari dels prats asseguraria protecció i una indemnització, en cas que succeís alguna desgràcia a aquest bestiar en el seu territori. Es desprèn del document on diu que Joan de la Barta va signar un pacte d'arrendament amb els ramaders d'aquests dos llocs⁷. Els ramaders eren Domingo Las Guaytas, Domingo Barón, Gil de Sena, Andrés de Villagrasa, Domingo Albacar i Domingo Estanella, del lloc de Bujaraloz, i també a Juan Romero, Pedro Cabañero, Domingo Jiménez, Domingo de Grimà, Pascual de Herrera, Domingo Andrés, Domingo Gavin, Pedro López del Frago i Bartolomé Bellido, el jove, del lloc de Velilla de Ebro, tots súbdits de Pere el Cerimoniós. Es tractava de cinc mil a sis mil caps de bestiar menut agafat que fou valorat en 50.000 sous jaquesos⁸. L'atac va tenir lloc el 22 de juliol de 1379, gairebé a la meitat de la seva estada en aquestes valls, a les quals, segurament, haurien arribat seguint el riu Cinca que els duria directament a la vall d'Aura. Aquests ramaders haurien sigut víctimes dels enfrontaments entre nobles d'aquesta zona pirinenca, conseqüència de la Guerra dels Cent Anys i en la qual, bandes armades capitanejades per algun noble feien estralls⁹.

7. ACA, C, reg. 1486, fol. 187v diu que *In quaquidem informacionem constat manifeste de pacto facto inter vos seu procuratorem vestrum et dictos damnapassos de arrendamento per vos seu procuratorem vestrum facto de herbagio terre vostre et aliis et cetera negociis infra dictum tempus qui dano i a passo vobis praemiserunt dare pro quolibet centenario pecudum sexdecim solidos prout parati erant solvere iuxta tenorem dicti pacti*. També fa referència a un pacte ACA, C, reg. 1486, fol. 124v- 125r: *Pere el Cerimoniós es dirigeix a Joan de la Barta i li diu que vos assecuraveratis dicta eorum bestiarum et praemiseratis illis in dictis portibus vestris tenere secura pro quo et pro erbagio ipsorum bestiariorum ipsi certam vobis dare praemiserant peccunie quantitatem ob quod vos de dampno per ipsos nostros subditos in amissione dictorum bestiariorum recepto videmini teneri eisdem cum quelibet rationabilia pacta servanda existant*.

8. Probablement cinc mil caps perquè si prenem com a preu mig els 10 sous per cap de l'anterior document dóna els 50.000 sous en què es valora tot el bestiar pres.

9. A ACA, C, reg. 1486, fol. 124v, Pere el Cerimoniós es dirigeix a Joan de La Barta i li diu que *vos pridem ingressus fuistis terram de Barerge, comitatus Bigorre vel homines ipsius terre ingressi fuerunt*

Una altra zona pirinenca on la ramaderia tenia importància és la vall de Broto. En aquesta vall es va produir un altre robatori de bestiar, probablement l'agost de 1379. Pere el Cerimoniós, des de Barcelona, el 6 de setembre d'aquest mateix any, es dirigia a *los fieles justicia, jurados y todos los hombres de la Vall de Broto*. Els deia que Pero Latras, sobrejunter de Sobrarb i de les valls, li havia informat que, dies passats, homes de la vall de Barejàs i de la vall de Lavedan així com el senyor de Beucencs¹⁰ i el Bord d'Artisans¹¹, van entrar a la vall de Broto, amb armes, i es van endur uns dotze mil caps de bestiar menut i gros¹². El sobrejunter havia demanat al rei que intervingués, per la qual cosa, aquest els comunicava que els donava llicència perquè poguessin prendre béns d'homes d'aquestes valls fins rescabalar-se¹³.

Com hem pogut observar, aquestes agressions van ser fetes per gent forània a les valls on pasturava el bestiar. Un bon veïnatge entre les valls incloïa tancar acords que preveïen solucions per als conflictes que poguessin sorgir com ara baralles entre pastors, límits de les pastures de cada vall, que estaven minuciosament descrits, o entrada del bestiar d'una vall a les pastures de l'altra. Aquests acords signats pels habitants de les valls els convertien en aliats¹⁴. Cada part designava persones qualificades que eren responsables de l'aplicació correcta dels acords. Si un individu que hagués sofert un dany i que l'hagués denunciat correctament no obtenia el paga-

hostiler portus vestros et ab inde extraxerunt et secum duxerunt bene sex mille capita peccudum subditorum nostrorum. En el mateix document fol. 125r surt la resposta de Joan de la Barta: *io am la guerra ab la gent de Barergia jo trobey gran quantitat de bestias de vestres sosmes en los ports de Barerge que anc non volgui toquar ni fer toquar nengu abans los ne guardari*. La responsabilitat de l'agressió quedaria diluïda per la qual cosa Pere el Cerimoniós concediria llicència de marca en *bonis, rebus et mercibus hominum et vassallorum seu etiam subditum dicti nobilis et etiam comitatus praedicti de Bigorra et terre de Bareia* (ACA, C, reg. 1488, fol. 150v).

Bigorre era un territori on eren freqüents els enfrontaments entre partidaris del rei d'Anglaterra i del rei de França. El rei d'Anglaterra havia lliurat el comtat de Bigorre al capital de Buch, Jean de Grailly, però el 1368 Carles V el va desposseir i el va donar a Jean I d'Armanyac que va morir entre el 18 d'abril – 6 de juliol de 1373.

10. El senyor de Beucencs, segurament, era en aquest any de 1379 Arnau de Lavedan ja que en un document de l'any 1376 així s'especifica (ACA, C, reg. 1485, fol. 112r).

11. Artisans és com surt escrit en el document. Segurament es tracta d'Artès-d'Asson.

12. El document no valora aquest bestiar. Tampoc especifica qui són els propietaris, probablement eren molts i de la zona tot i tenir els ramaders saragossans privilegis en aquesta vall (*Diplomatario medieval de la Casa de Ganaderos de Zaragoza*, editat per ÀNGEL CANELLAS, Zaragoza: Real Sociedad Económica Aragonesa de Amigos del País, 1988, pp. 26).

13. ACA, C, reg. 1486, fol. 67v: *licencia a ell i a vosotros que vos podades integrar en las dictas valles de Barreja et de Lavedan, de lo que vos es seido robado et no res menos, si bienes de hombres de aquellos valles se trobaran en nuestra senyoria, mandamos al dito sobrejuntero que vos entregue de aquellos*.

14. Hi havia punts en aquests acords que garantien la seguretat del personal dels hospitals de muntanya així com el dels seus allotjats com és el cas de l'hospital monestir de Santa Cristina de Somport. El pacte no es trencava si algú violava la pau, sinó que era renovat i es precisaven les mancances.

ment de la compensació, tots els habitants del poble d'on era originari l'acusat devien substituir-lo i fer front a la sanció compensatòria¹⁵. El ramader damnificat de la Corona aragonesa només recorria a sol·licitar rescabament per via de marca quan no quedava cobert per aquests acords.

El bestiar oví era molt corrent en aquesta època pel fet de ser el mes criat perquè donava llana o pells per una banda, i carn per a l'alimentació, per l'altra. Es desplacen fàcilment d'un lloc de pastura a un altre, només necessita farratge. Té darrera seu tota una estructura. Sorpren més trobar bestiar perquè objecte de transaccions econòmiques importants per les característiques de l'animal. De Jaca es podia arribar fins a Auloron seguint els curs del riu Aragó, passant per Canfranc, creuant Somport i seguint després el curs del Gave d'Asp. A Somport hi havia un hospital¹⁶ monestir que estava sota la protecció de Santa Cristina¹⁷. Servia de refugi als qui creuaven els Pirineus per aquest lloc. Per aquest recorregut Pere Duran, mercader i ciutadà de la ciutat de Jaca, o el seu negociador i factor Guillermo Aztor havia d'enviar, al lloc d'Auloron, setanta-dos porcs, el mes d'octubre de 1375. S'esmenta al document que els va dur o va fer dur fins a l'hospital monestir de Santa Cristina que estava sota domini de Pere el Cerimoniós¹⁸. Vuit homes del lloc d'Urdòs i de Seta Aigun van anar a aquest hospital i s'endugueren els 72 porcs con-

15. El funcionament de les valls pirinenques devia ser molt similar a una banda i altra. Aquests pactes són coneguts a la banda del Pirineu francès sota el nom de *lies et passeries* i en la banda espanyola com *faceries*. Pel funcionament d'aquests acords veure P. TUCCO-CHALA, *Cartulaires de la Vallée d'Ossau* a "Fuentes para la Historia del Pirineo", VII, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Zaragoza 1970; *Un traité de lies et passeries du Moyen âge à la Revolution: Ossau et Tena* a "Annales du Midi", 77, 1965, pp. 157-177; *Traité de lies et passeries dans les archives ossaloises* a "Anuario de Estudios Medievales", II, Instituto de Historia Medieval, Barcelona 1965, pp. 549-567.

16. Refugi muntanyenc que hi havia a prop dels ports pirinencs.

17. S'ha de referir a Santa Cristina de Summo Porto. L'Enciclopèdia Espasa diu d'aquest lloc que era un monestir i hospital dels més famosos, antics i rics d'Aragó. Estava situat a la banda dreta del riu Aragó, en la part més escarpada dels Pirineus, a 11 quilòmetres de Canfranc, fronterejant amb França. Explica que dos cavallers desitjaven facilitar als peregrins aquest pas tan perillós, on entre torbs i neus molts trobaven la mort i que va aparèixer una coloma que portava en el bec una creu d'or. Sobre el lloc on es va posar van aixecar l'alberg. Aquest relat narra quines són les armes de la casa. El document més antic es remunta a 1078, en temps de Sancho Ramírez, que el va enriquir amb predis i viles. Doña Sancha, la seva filla, Pedro I, Ramiro el monjo, Ramon Berenguer, Alfons II, Pere II, etc. tots li van atorgar exempcions, rendes i possessions, tant que el 1216, en confirmar-les Innocenci III, enumera 14 esglésies a França i 30 a Aragó que devien contribuir amb els delmes al manteniment dels peregrins i dels canonges regulars que l'habitaven. S'hi compten 42 priors perpetus, entre ells alguns cardenals i arquebisbes. La relaxació de l'observància va començar amb la divisió de les rendes entre la mensa del prior i la del convent, efectuada el 1374, perquè les dignitats o canònics als quals es designà quota se la venien a altres, dispensant-ne la residència, tot pretextant que el lloc era desplaent.

18. És freqüent en la documentació no especificar clarament si va ser el damnificat qui directament va fer l'acció o si va ser una tercera persona per ordre seva.

tra la voluntat dels qui els duïen, a mà armada, amb violència i hostilitat. Aquesta agressió va denunciar-se a Auloron i van presentar-se totes les proves pertinents. En no rebre cap rescabament, tot i les reclamacions fetes per part dels jurats i prohoms de Jaca i de l'Infant Joan, Pere el Cerimoniós va reclamar al comte de Foix el rescabament dels setanta-dos porcs valorats en 3.212 sous, 44 sous i 7 diners per cap, així com havien de pagar també les despeses i els interessos corresponents¹⁹. Els damnificats havien denunciat el robatori a Auloron.

El bestiar perquè només surt en aquesta ocasió. D'aquest document es desprèn que devien ser garrins i devien ser transportats de Jaca a Auloron en carro, fent parada a Santa Cristina de Somport. Hauria estat molt dificultós fer aquest recorregut amb setanta-dos porc de més edat ja que el recorregut s'hagués hagut de fer a peu i s'haguessin hagut d'emprar més dies. Aquest fet hauria representat una despesa més important en menjar i allotjament i probablement hauria estat necessari emprar més gent. Una truja pot criar dos cops a l'any. Si l'explotació està ben dirigida es procura que neixin els porcs al març i al setembre. Són alletats unes sis setmanes, però a partir de la quarta setmana ja se'ls pot donar algun altre aliment (per exemple llet de vaca amb farina o segon). És a partir de la sisena setmana quan devia ser òptim el seu trasllat i quan el seu cost devia ser més baix. Una truja pareix de sis a dotze garrins, aquests setanta-dos animals serien producte com a mínim d'unes sis truges o com a màxim de dotze, d'un o més propietaris, però que criaven al mateix temps. És un animal omnívor que en aquesta època devia estar estabulat i que disposaria d'un espai per sortir.

Una altra zona on trobem bestiar objecte de robatori és a la frontera castellano-navarresa. Per una banda tenim la zona d'Eixea, que tenia bones pastures, és encara àrea de les "Bárdenas"²⁰, de fàcil accés pels navarresos. La importància que tenia la zona d'Eixea queda palesa amb l'agressió que va patir aquest terme el mes de desembre de 1374. Els agressors van ser Sanchote Pedro Jiménez de la Higuera, Martín García de Banissoan, Juan d'Urrotz, Gachioto Major i nebot d'Ordinco, Juan d'Iruzoski, Mestre Juan, Pedro Sánchez de Caparroso, Lope García, Miguel d'Arguedas, Martín de Luesia i el fill de Romero de San Salvador, el fill de Caparrosino i el nebot de Juan Pérez Irugon, Juanico de Isava, Mingo, fill de Sagreñon, Alioto Sarraceno, Fernando Ortiz de Funes i Juan Ortiz, veïns de Tudela, Diego Martínez Loiset i Sancho de Murillo de Corella, Falces, fill d'Eximio

19. 2 sous per lliura i any a comptar des del moment en què es produïa l'agressió, en aquest cas per vuit anys i mig, totalitzava 7.975 sous i 10 diners jaquesos. Com que el document està datat a Tamarit de Llitera, el 23 d'abril de 1384, la data de l'agressió seria octubre de 1375. Les despeses que es reclamaven pujaven a 12.536 sous i 8 diners jaquesos; com es pot apreciar, les reclamacions eren molt oneroses pels damnificats.

20. El territori de les Bárdenas s'extén des de Tudela fins als límits amb Aragó. És una gran zona de pastura arbrada d'on també s'extreia llenya.

Martínez de Viñano i Alvaro Rodríguez d'Azo i altres navarresos no anomenats. Apareix al document²¹ que van entrar a Eixea a mà armada i deliberadament amb "lo Rechon"²² i van rapinyar quinze mil caps de bestiar menut i gros que era propietat de García López de Lapuente, Jimeno López de Ainsa, Juan de Bolea, Eneco de Bolea, García d'Arguedas, Martín de Rada, Juan de Ardiles, Juan Jiménez de Egea, Juan de Bradavilla, Miguel de Ariguel i Martín Sánchez del Bayo, tots ells d'Eixea. Els agressors van vendre aquest bestiar a Navarra i es van distribuir l'import. També van empresonar homes d'aquest lloc que van extorquir, robar diners, empresonar així com van aplicar-los afliccions i turments. Era bestiar que passava l'hivern a les pastures del terme d'Eixea. El document és una sol·licitud de rescabament feta per Pere el Cerimoniós i dirigit a Carles II de Navarra i no s'especifica el valor del bestiar.

Miguel Pérez de Licuela, també era veí d'Eixea. Tenia el seu bestiar menut custodiat i pasturant en una "bárdena" d'aquesta ciutat. Es tractava d' "*arietes, ircos et capras*" que foren presos violentament de la "bárdena" entorn de 480 caps a començaments del febrer de 1375. Van segrestar el nen que custodiava el bestiar i se l'endugueren amb les mans lligades. Miguel Pérez de Licuela va seguir el rastre fins Arguedas on va demanar l'alcaid, jurats i prohoms que fessin restituir el bestiar. Aquests van saber que els lladres havien anat fins al lloc de Labua on es perdia el rastre. Pere el Cerimoniós reclamava a Carles II de Navarra 3.095 sous jaquesos pel bestiar pres²³, dóna una mitja de 6 sous i 5 diners jaquesos per cap.

Una altra rapinya de bestiar va tenir lloc segurament l'abril de 1378. Pedro Aynar de Undués, comanador de Castiliscar es va trobar amb el fet que Rodrigo de Ubago que havia sigut capità pel rei de Navarra del lloc de Faltzes, Alfonso Diego de Guerrero, del mateix lloc, García Martín de Peralta, Juan Alvarez i Juan Martín de Metan, veïns del lloc de Funes i Juan, fill d'Alejandro, habitant de Villanueva van robar dos mil caps de bocs i ovelles del comanador. Es van valorar en la primera reclamació de novembre de 1381 en 2.000 florins d'or, valoració que en la carta de concessió de marca²⁴, datada a Tortosa, el 14 de març de 1383, és de 15.000 sous jaquesos. Donaria un preu mig unitari de 7 sous i 6 diners jaquesos. Més de vint-i-cinc testimonis van explicar els fets per poder fer la valoració del danys i reclamar.

La zona de Tarassona també es presenta com a lloc de cria de bestiar. La ciutat era a més un important centre comercial on es comprava i venia llana i teixits. Com a zona fronterera amb Castella va patir per la guerra dels dos Peres. El 1366

21. ACA, C, reg. 1485, fol. 84v a 85v

22. Es refereix a Joffre Rechon, bretó, que va estar al servei d'Enric de Trastàmara

23. ACA, C, reg. 1485, fol. 82v a 83v

24. ACA, C, reg. 1488, fol. 113v a 116r

Calveyley la va ocupar i els anys següents va seguir sent fustigada per les hosts castellanques. Pero Martínez de Calahorra era veí d'aquesta ciutat. El 1368 companyies de Fernando Zapata de Vera i dels seus germans van entrar en el terme de Tarassona i se'n van endur nou-cents caps de bestiar menut entre moltons, ovelles, bocs i xais que eren propietat de Pero Martínez de Calahorra. Aquest va seguir el rastre i va aconseguir alguns animals. Li van quedar per cobrar cent tres moltons, setanta-cinc ovelles, dinou cabres i bocs, cinquanta xais i quinze bocs valorats en 100 lliures jaqueses²⁵. Va sofrir dos robatoris més un, l'u de juliol de 1371, estant Pero Martínez o un home seu en el castell de Buesmediona va ser objecte del robatori d'un *roncin de pelo alatzan con un senyal en la fruent* que valia 50 lliures jaqueses i l'altre, el 26 de gener de 1372 on va realitzar l'atac Juan Hurtado de Mendoza i seguidors seus que robaren 407 caps de moltons, ovelles, bocs i cabres cap a Cervera i Cornago. Es van valorar en 223 lliures i 17 sous jaquesos. Apareix en el document²⁶ que en aquest atac els agressors *furtaron e tiraron por fuerça a algunos pastores del dicto Pero Martínez de los montes de la dicta ciudat de Taraçona*.

Les ràtzies, a zona fronterera, per part de gent d'armes al servei de Pere el Cruel o d'Enric de Castella foren contínues. Pedro Sánchez Guamir, ciutadà de Terol, tenia una *mansione* situada en el terme de Terol i cuidada per tres homes del seu entorn. Devia ser l'any 1375 quan Juan Alfonso de la Cerda i Joffre Rechon, juntament amb altres còmplices van atacar-la. Els agressors van segrestar els tres homes que atenien la casa i van robar quatre animals mulars, tres rossins, sis bous subjugals, quatre vaques, un mul i un porc que van dur cap a Castella. Els tres homes van estar empresonats fins que Pedro Sánchez Guamir va pagar un rescat de 60 florins. Va pagar també 900 florins d'or d'Aragó pel bestiar pres²⁷. Pedro Sánchez Guamir devia disposar d'una propietat agrícola però no devia ser el seu mitjà de vida principal. És una deducció que es pot fer pel tipus de bestiar pres. Qui conreava la terra disposava al mateix temps d'un nombre d'animals domèstics que podien variar segons les zones, però que els permetia disposar d'una força de treball, així com de carn, llet, pells, etc. i que constituïa un complement a la seva economia.

No hem d'oblidar que Morella, Albarrasí, Terol eren importants des d'un punt de vista ramader. Terol havia anat reunint privilegis i ordenances reals que protegien o reglaven la seva activitat ramadera, especialment en la transhumància del bestiar turolenc cap a terres valencianes per escapar de l'intens fred hivernal. Gaudia d'exaccions d'impostos com herbatge, carnatge, borregatge, etc. Els ramaders estaven organitzats; anomenaven una persona idònia per ocupar-se de totes les

25. Totalitzaven 262 animals amb un preu mig de 7 sous, 7 diners.

26. ACA, C, reg. 1488, fol. 32r a 34v

27. ACA, C, reg. 1485, fol. 89r-v

qüestions que poguessin sorgir entorn de la ramaderia. Aquestes qüestions es discutien i sentenciaven amb els pastors en les reunions que es produïen un parell de cops a l'any, reunions que eren conegudes a la zona valencianoaragonesa amb el nom de "lligallo"²⁸.

Juan Martínez de Jubera d'Albarrasí tenia cinquanta caps de bestiar boví que procedien de Portugal i que tenia intenció de vendre a Castella. Alvaro García de Albornoz havia pres i fet dur a Castella aquest bestiar indegudament. Per aquesta raó el rei Pere el Cerimoniós escrivia a Joan I de Castella, des de València, el 3 d'abril de 1382²⁹ dient-li que aquest bestiar vacú havia estat agafat indegudament ³⁰*e nos queriendo sobre esto devidament proceder por saber más plenamente el feyto de la verdat, havemos feyto recibir información del dito tollimento et segunt aquella ensemble con la respuesta feta, el dito don Alvar Garcia, havemos clarament trobado que el dito bestiar fue traído por el dito don Alvar o por sus ministros no devidament dentro Castiella a seys leguas de los mojones d'Aragón en logar do non fue acostumbrado*. Reclamà que paguessin al damnificat el valor del bestiar i les despeses fetes, no específica a quant pujaven. La família Albornoz pertanyia a la noblesa ja abans del triomf Trastàmara, el seu ascens es va iniciar amb Alfons XI. Tenien propietats en la serra de Conca i van rebre drets jurisdiccional i de govern, així com drets tributaris.

A la frontera valenciana els robatoris de bestiar no es produeixen en els prats. El bestiar era pres indegudament en territori castellà i era propietat de súbdits de Pere el Cerimoniós. L'importaven segurament per abastar el mercat de la ciutat de València sempre deficitari. Aquesta ciutat havia aconseguit molts privilegis de cara a la seva ramaderia que tenia com a objectiu cobrir l'elevat consum de carn de la ciutat. Tot i això, la ramaderia local era insuficient i freqüentment havien de recórrer a les importacions de bestiar de Castella³¹.

Cap a l'octubre de 1373 Martín Gómez, Juan Castellano, Francesc Ruxol i Bernat Julià, tots ells mercaders valencians, havien anat a la fira de Montiel a vendre draps de llana. De tornada, pensaven fer el recorregut Montiel, Alcaraz i Xinxilla fins arribar a València. Quan estaven en el lloc de Valladolid, Juan Sánchez Mejía els va sorprendre amb companyies a cavall i a peu i se'ls van endur

28. MIQUEL GUAL I CAMARENA, *La institució ramadera del lligalló: unes ordenances desconegudes del segle XIV*. Estudis d'Història Medieval, II, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1970, pp 69-84 i VICENTE GACIA EDO, *El libro de la Comunidad de Teruel (1206-1533)*. Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, n° 75, 1999 (II), pp. 371-460

29. ACA, C, reg. 1488, fol. 48v a 49r

30. ACA, C, reg. 1488, fol. 49r

31. RUBIO VELA, A. *El ganado de Valencia y los pastos del reino. El avituallamiento urbano bajo-medieval como factor de conflictividad*, Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, n° 75, 1999 (II), pp. 651-719

sis-cents moltons i tres cabres, que havien comprat a veïns d'Alcaraz, així com un cavall, tres someres, un gos i robes, béns que foren valorats en 2.000 florins d'or. En el document apareix que l'atac fou fet sense justa raó i per força, que hi havia pau i amistat entre els dos regnes i que a més, disposaven d'un privilegi atorgat per Enric II de Castella als habitants de València, així com guiatge atorgat per Pero Xova de Torano, guarda major de la zona de Xinxilla³². Aquest fet permetia als valencians desplaçar-se fàcilment cap a Castella. Montiel era un lloc important en les relacions comercials perquè disposava d'una gran fira.

En un últim document s'esmenta Xinxilla com a població on s'anava a comprar bestiar menut que era dut cap al regne de València. En aquest Pere el Cerimoniós es dirigeix des de València, l'u d'octubre de 1382³³ a l'alcaid de la vila de Xinxilla³⁴ on reclama rescabament per Pasqual Ros, veí de la ciutat de Xàtiva. Pasqual Ros, veí de la ciutat de Xàtiva, va comprar a Alfonso, fill de Domingo Pérez el Rubio i a Ibañez, fill d'Ibañez García noranta-un animals, entre moltons, ovelles, cabres i bocs per 832 sous reals de València, que faria un preu mig per cap de 9 sous i 2 diners aproximadament. Sancho Gómez, veí de Xinxilla, així com Sancha, esposa de Domingo Pérez de Ricomacho van fer embargar o segrestar aquest bestiar. Es va presentar un litigi davant la justícia de Xàtiva, entre l'agent de Sancho Gómez d'una part i de Pasqual Ros de l'altra que va comportar que aquest bestiar fos custodiat per pastors i que fos posteriorment venut. Aquesta situació va generar per al damnificat despeses i una pèrdua de diners. Va generar un nombre de documents superior a l'habitual i que no donen més informació sobre la ramaderia.

CONCLUSIONS

El bestiar oví era la base de la ramaderia. Moltons, ovelles, cabres i bocs constitueixen els ramats. Aquests animals donaven llana i pells així com carn i llet que eren bàsics per l'alimentació de la població. Aragó disposava d'una ramaderia ovina que li permetia ser autosuficient. No succeïa el mateix amb València que la tenia deficitària, tot i els privilegis de pastura que tenia, havia de recórrer a la importació de bestiar de Castella (Alcaraz i Xinxilla). El preu mig per cap podia anar dels 7 sous als 11 sous, depenia del nombre d'animals de més edat que tenia el ramat.

No s'especifica la professió dels propietaris d'aquests ramats. Destaca la presència d'algun ciutadà i d'algun mercader, i el comanador de Castiliscar, però la majoria devien ser negocianys de bestiar, ramaders o carnisers.

32. ACA, C, reg. 1487, fol. 60r a 63v

33. ACA, C, reg. 1488, fol. 75r-v

34. L'alcaid de Xinxilla era Alfons, marquès de Villena.

La documentació també ens mostra el bestiar d'una explotació agrícola que permetia, a qui en tenia cura, disposar d'una força de treball i un complement per la seva economia. Un exemple es la *mansio* de Terol. Disposava d'animals mulars, rossins, bous subjugals, vaques i un porc.

Només es dona un cas d'exportació de bestiar de Jaca cap a Auloron. Es tracta de bestiar porquí, segurament garrins deslletats. El trasllat a peu d'aquest tipus d'animal no és fàcil per les característiques d'aquest animal, si fossin garrins petits es podria fer aquest trasllat en carro. El porc és animal molt valuós com ho demostra el fet de ser quatre vegades més car que un xai.

La transhumància de bestiar ens permet marcar les carrerades: una partiria de Lleida, Almenar i Ivars de Noguera que pujaria seguint la Noguera Ribagorçana fins als ports fronterers de la vall d'Aran; una altra carrerada sortiria de l'Ebre (Velilla i Bujaraloz) per anar a trobar el Cinca que, seguint-lo cap al Nord, duria fins a la Vall d'Aura, lloc on pasturaria el bestiar aragonès previ acord signat amb Joan de la Barta. Aquesta transhumància devia ser practicada per ramats de bestiar oví i aniria a aquestes valls a passar-hi l'estiu.

El bestiar menut robat a la vall de Broto no reflecteix el seu origen. El sobrejunter reclama i com que no apareix el nom de cap propietari fa pensar en el fet que la majoria del bestiar devia ser de la zona. Els ramaders de Saragossa podien haver estat presents al tenir privilegis de pastura en aquesta vall. En aquesta zona pirinenca no hi ha cap agressió a la primavera o a la tardor, pel fet que el bestiar devia romandre en valls més càlides.

Hi ha una zona de pastura d'hivern per bestiar menut a Tarassona, Eixea i Castiliscar, encara que a Eixea també se'n menciona de gros.

A la frontera valenciana, no hi trobem cap lloc de pastura. La documentació reflecteix el dèficit de carn per a l'alimentació a ciutats com València o Xàtiva que du a negociants de bestiar o carnisers a comprar bestiar oví a Castella (Alcaraz i Xinxilla). Hi ha importació de bestiar boví de Portugal.

Totes aquestes àrees descrites són zones de molta tensió, com a conseqüència dels enfrontaments entre els regnes peninsulars per aconseguir la preponderància i com a conseqüència de la guerra dels Cent Anys en la zona pirinenca, que es manifesta mitjançant ràtzies.